

ТАРЫХ ИЛИМДЕРИ
ИСТОРИЧЕСКИЕ НАУКИ
HISTORICAL SCIENCE

Али Рыза ЙЕТЕП

**РОССИЯЛЫК КОЛОНИАЛДЫК СИСТЕМАНЫН ТҮРКСТАНДА ОРНОШУ ЖАНА
КӨЗ КАРАНДЫСЫЗДЫК КЫЙМЫЛДАРЫНЫН НЕГИЗГИ СЕБЕПТЕРИ (XIX
КЫЛЫМДЫН АКЫРКЫ ЧЕЙРЕГИ)**

Ali Rıza YETER

**TÜRKİSTAN'DA RUS KOLONİ SİSTEMİNİN KURULMASI VE BAĞIMSIZLIK
HAREKETLERİN ÇIKIŞ SEBEPLERİ (XIX. YÜZYILIN SON ÇEYREĞİ)**

Али Рыза ЙЕТЕП

**УСТАНОВЛЕНИЕ РОССИЙСКОЙ КОЛОНИАЛЬНОЙ СИСТЕМЫ В ТУРКЕСТАНЕ
И ОТНОШЕНИЯ МЕЖДУ ПРИЧИНАМИ НЕЗАВИСИМЫХ ДВИЖЕНИЙ
(ПОСЛЕДНЯЯ ЧЕТВЕРТЬ XIX ВЕКА)**

Ali Ryza YETER

**ESTABLISHMENT OF THE RUSSIAN COLONY SYSTEM IN TURKESTAN AND
RELATIONSHIP BETWEEN CAUSES OF INDEPENDENT MOVEMENTS (THE LAST
QUARTER OF THE XIX CENTURY)**

УДК: 339.543.7

Bu makalede XIX. yüzyılın son çeyreğinde Türkistan'da Rus koloni sisteminin kurulması ve Rus Çarlığı'nın Türkistan'daki sömürgeci siyasetine karşı Türk soylu halkların başlattıkları bağımsızlık mücadelesinin sebeplerini ortaya koymaya çalışılmıştır. Ruslar Türkistan'ı işgal ettikten sonra uyguladıkları politikalarla yerli müslüman halkın üzerinde baskı siyaseti kurdular. Türkistan'ın zengin kaynakları bir taraftan sömülürken diğer taraftan da bölge Ruslaştırılmaya çalışıldı. Bu durum yerli Müslüman halkın tepkisine neden oldu. Baskılara dayanamayan yerli halk isyanlara başladı. Çarlık Rusya ve Sovyetler Birliği zamanında yapılan çalışmalarda isyanların çıkış sebepleri olarak Müslümanlar arasında hüküm süren dini fanatizm ve onun motifleri gösterilmektedir. Bu çalışmada farklı dönemlerde yazılan eserler karşılaştırmalı metod kullanılarak incelenmiş ve XIX. yüz yılın son çeyreğinde çıkan isyanların temel çıkış nedenlerinin bölgede yerli halk üzerinde uygulanan sömürgeci politikalar, Ruslaştırma ve manevi değerlere yapılan hakaretlerin neticesinde çıktığı izah edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Rusya, Sömürü, Türkistan, Bağımsızlık

Бул макалада XIX кылымдын акыркы чейрегинде россиялык колониалдык системанын Түркстанда орношу жана ошондой эле Россиянын колониалдык саясатына каршы түрк тектүү элдеринин демилгеси менен көз карандысыздык үчүн күрөштөгү негизги себептери сүрөттөлөт. Ошондой эле Түркстандагы колониялык саясатка каршы күрөштөгү түрк элдеринин аракеттери баяндалат. Түркстанды басып алгандан кийин орустар жергиликтүү мусулман элдерине карата саясий кысым колдонот. Бир жагынан Түркстандагы бай ресурстардын орустар тарабынан колдонулуп жатканы болсо башка жагынан аймакты орусташтыруу саясаты күчкө кирген. Бул жагдай жергиликтүү мусулман элдердин кысымга туруу-

тук бере албай жыйынтыгында алардын көз карандысыздык кыймылынын башталышына себеп болгон. Падышачылык Орусиянын жана СССР убагында жүргүзүлгөн бул изилдөөлөр - диний радикализм жана анын багыты (негизи) мусулмандардын көз карандысыз кыймылынын пайда болушуна себеп болуп көрүнөт. Бул баяндама ар түрдүү мезгилдерде жазылган салыштырмалуу ыкманы колдонуу менен изилденип чыккан. XIX кылымдын акыркы чейрегиндеги көз карандысыздык күрөшүнүн негизги себептерин: Аймактагы жергиликтүү элдерге жана алардын моралдык баалуулуктарына каршы карата колониялык саясатынын колдонулушу, ошондой эле, ырайымсыз жана катаал колдонулган чаралар болгон.

Негизги сөздөр: Россия, түркстан, көз карандысыздык.

В этой статье описываются установление российской колониальной системы в Туркестане в последней четверти XIX века и попытки основных причин борьбы за независимость, инициированные тюркскими народами против колониальной политики царской России в Туркестане. Так же описываются попытки тюркских народов в борьбе с колониальной политикой Туркестана. После оккупации Туркестана, русские применяли политику давления на коренных народов – мусульман. В то время как богатые ресурсы Туркестана эксплуатировались с одной стороны, другая сторона пыталась русифицировать регион. Эта ситуация вызвала реакцию коренных мусульманских народов. Коренные народы, которые не могут выдержать гнета, естественно начали свои движения за независимость. В исследованиях, проведенных во времена царской России и Советского Союза, религиозный фанатизм и его мотивы проявляются среди мусульман как причины движения за независимость. В этом исследовании работы, написанные в разные периоды, были изучены с использованием сравнительного метода. Основные причины борьбы за независимость в последней четверти XIX века были использованы в

регионе в результате колониальной политики, применяемой к коренным народам, безжалостности и оскорблений к моральным ценностям.

Ключевые слова: Россия, эксплуатация, Туркестан, независимость.

In this article, the establishment of the Russian colony system in Turkestan in the last quarter of the 19th century and the attempts of main reasons of the independence struggle initiated by the Turkic nations (tribes) against colonialist politics of Tsarist Russia in Turkestan was tried to explain. The attempts of the Turkic nations to fight against the colonialist politics of Turkestan. After the occupation of Turkestan by Russians, they established a policy of pressure on indigenous Muslim people with the policies they applied. While the rich resources of Turkestan were exploited from one side, the other side tried to russification of the region. This situation caused the reaction of the indigenous Muslim people. The indigenous people who can not stand the oppression have started their independence movements. In the studies conducted during the time of Tsarist Russia and the Soviet Union Religious fanaticism and its motives are shown among the Muslims as the causes of the independence movements. In this study, works written in different periods were examined using comparative method and The main causes of the independence struggles in the last quarter of 19th century have been exploited in the region as a result of colonial policies applied to the indigenous peoples, ruthlessness and insults to moral values.

Key words: Russia, Exploitation Turkestan, Independence.

Çarlık Rus İmparatorluğu XIX. yüzyılın üçüncü çeyreğine kadar Türkistan'ın bütün bölgelerini yerli halkı katlederek, kanlı bir şekilde işgal etti. Ruslar bu bölgede yeni sömürü ve baskı siyasetini yerleştirmeye başladı. Fakat tarihi kaderleri bir olan yerli Türk soylu halklar birleşip 1873 yılından başlayarak, Rus imparatorluğunun işgallerine karşı bir çok isyana başladı. Bu isyanların temel sebebi Türkistan'a merkez Rusya taraflarından göç ettirilen Rusların, yerli halktan alınan yerlere yerleştirilmesi gösterilebilir.

Türkistan'ı Rus imparatorluğunun istila etmesiyle birlikte bölgeye Ruslar göç etmeye başladı. Türkistan hiç şüphesiz doğal kaynakları açısından Ruslar için paha biçilmez bir öneme sahipti. Rus imparatorluğunda hizmet görmüş ve bir dönem de senator vazifesi yapmış K. K. Palen: “*Bu bölgenin kısa zaman içerisinde Rus hakimiyetince kontrol edilebilmesi için bölgedeki Rus halkının sayısının artırılması gerekiyor*” ifadelerini kullandı (Safarov 2003: 5).

Türkistan'ın Rus hakimiyetine girmesiyle bölgede Rus yönetim idaresinin temeli kuruldu. 21 Ekim 1868 'de Rus hükümeti tarafından kabul edilen “Orenburg ve Batı Sibirya Genel Valiliği'nin bozkır bölgelerinin idaresi için geçici taslağı uyarınca” Ural ve Turgay yörelerinin idaresi Orenburg Genel Valiliği'ne, Akmolla ve Semipalatinsk yörelerinin yönetimi Batı Sibirya Genel Valiliği'ne ilhak edildi. Bu dört bölge 25 Mayıs 1891 de merkezi Omsk olacak olan Bozkır Genel Valiliği (Stepnoye General Gubernatorsvo) adı altında idari yapı kurulmuş oldu (Hayit 1995:157).

Türkistan'ın diğer bölgelerinin, özellikle, Hokand Hanlığı'ndan alınan yerlerin idaresi için 12 Şubat 1865'de Isık Göl'ün batısından Ural Gölü'ne kadarki

bölgede Orenburg Genel Valiliği'nin denetimindeki Türkistan bölgesi oluşturulur. Rus imparatorluğu Türkistan'daki Hokand Hanlığı'nın ve Buhara Emirliği'nin elindeki yerleri de zaptettikten sonra 11 Temmuz 1867'de aldığı karar ile Türkistan, Sırderya, Yedisu ve Semerkand bölgesinden meydana gelmiş olan bölgeleri “Türkistan Genel Valiliği” olarak değiştirildiğine dair karar aldı. 1876 yılında Hokand Hanlığı'nın yıkılmasından sonra “Fergana Bölgesi” kuruldu. Bu bölge 1887 yılında Sırderya bölgesiyle birleştirildi. 6 Şubat 1890'da “Hazar Boyunda Bağımsız Bölge Birliği” kurulur. Bu bölge de Fergana bölgesi gibi Türkistan Genel Valiliği idaresine girdi. 2 Haziran 1886'da Türkistan Genel Valiliği için 331 maddeden meydana gelen “Türkistan bölgesinin idare taslağı” isimli belge kabul edildi (Hayit 1995:158; Saparaliyev 2003: 43).

Sivil ve askeri yönetim genel ve bölge valilerin denetimine bırakılır. Genel valiler o dönemdeki Rus askerlerinin yöneticileri idi. Türkistan'da bütün idareyi eline alan Ruslar sadece köy başkanlarını, su idarecilerini ve kaza işlerinin görüldüğü mahkeme idaresini seçme hakkını Türkistan halkına bıraktı. Rus idari mekanizması o dönemde de halkın dini inançlarını denetim altında tutuyordu. Camilerin inşası genel valiliğinin iznine tabi idi. Türkistan'daki yerli mahkemelerdeki kadınların 30 rubleyi geçmeyen maaşı ile yalnızca ailevi mahkeme işlerine bakmakla mükellef idiler.

Rus idaresinin gerçekleşmesiyle birlikte Türkistan'ın asilzadeler nesli de halkı yönetmekten uzaklaştırıldı. Rus idaresi çoğunluğu kendi çıkarlarını ön planda tutan bir takım Türkistanlıyı ele geçirmeyi başardı. Bunlar kısa bir süre sonra Rus yönetim teşkilatlarına herhangi bir etkisi dokunmayan danışman görevini üstlendiler.

Türkistanlılar Rus devleti tarafından yabancı halk ve yabancı madde olarak görüldü. Buna en güzel delil olarak bunları inorodets (yabancı madde) şeklinde adlandırmalarıdır.

Türkistan'daki Rus siyasetinin göze çarpan unsurlarından birisi de ekonomi alanında yürüttükleri ülkeyi sömürgeci durumuna düşürme sürecidir. Sömürgeleştirme iki yönde gerçekleştirilmiştir:

- 1) Kale inşa etmek amacıyla arazilere el konulması ve oralara Rus Kazaklarının yerleştirilmesi.
- 2) Merkezi Rusya'dan göç ettirilen Rus köylü ahalisinin Türkistanlıların ellerinden alınan yerlere yerleştirilmesi.

Türkistan'ın sömürgeleştirilmesi 1885 yılından sonra hızlandırılırken sömürgeleştirme belli yörelerde sınırlandırılmamıştı. Rus askerleri ve işçileri ekonomik değeri olan bütün yapıların bulunduğu yerleri zorla ele geçirdi. Yapılan iskan kanunu ile Semipalatinsk, Akmolla, Tobal ve Yedisu bölgelerindeki yerlere göç edenlerin ebedi suretle istifade etmesi istikametinde karar alındı. Kanunların yürürlüğe girmesiyle birlikte göç ettirilen Rus köylülerin yerleştirilme işlerinin daha da hız aldığı görülmekte idi. Sibirya'yı baştan sona kadar çevrileyen demir yolu istasyonlarına yerleştirilen göçmenleri korumak amacıyla da ek kanunlar çıkarıldı.

Göç işlerini yürütmek amacıyla Rusya İç İşleri Bakanlığı bünyesinde “göçmen fonu” teşkil edildi. Göçmenleri daha kolay yerleştirmek için Sırderya, Fergana ve Semerkant bölgelerine kendi arzularıyla göçecek olanların mahalleri belirlenmişti. Göçmen Rus halkına suni yollar ile sulanan arazilerin de ilaveten verileceği yönündeki hükmü içeren kanun onaylandı. Buna benzer cezbedici hamlelerin sonucunda 1896-1905 yılları arasında Bozkır Genel Valiliği'nin sınırları içerisine 234 Rus göçmen iskan ettirilmişti. Bunun neticesinde Rus hükümeti kendi arzularıyla göç ederek gelen Rus çiftçilerine istekleri doğrultusunda şekillenen kanunların çerçevesinde yerleri paylaşarak dağıttı.

Türkistan bölgesine merkezi Rusya'dan Rus ahalisinin göç ettirilme siyaseti özellikle Yedisu bölgesinde artırıldı.

Rus imparatorluğunda toprak köleliği mizamının yıkılmasıyla birlikte kapitalizm hızlı inkişaf etti. Pek çok fabrikanın kurulmasıyla üretilen ürünler iç piyasaya yayılarak ilk olarak Türkistan'a ihraç edilmeye başlandı. Rusya kendi ürünlerini satması açısından Türkistan büyük bir öneme sahip bir piyasaydı. Rus imparatorluğundaki kapitalizmin gelişmesi Türkistan'a da yayılmıştı. Bu döneme kadar Türkistan'da çoğunlukla ziraat ve hayvancılık gelişmiş durumdaydı. Yörenin iktisadi hayatında pamuğun yeri büyük önem arz etmekteydi. Rusya'dan gelen ticaretle meşgul olan kişiler Türkistan'ın pamuğundan faydalanma niyetindeydi. Buna bağlı olarak bölgede pek çok tekstil fabrikaları kuruldu. Fabrikaların kurulmasıyla birlikte pamuğun rolü Ruslar için büyük bir öneme sahip oldu. Rus imparatorluğu XIX. yüzyılın sonlarına kadar çoğunlukla ABD'den pamuk getirtmekteydi. Fakat ABD'de iç savaşın başlamasıyla üretim azaldığından dolayı Amerika Rusya'ya pamuğu yeterli seviyede ihraç edemez hale geldi. Rusya bu durumdan en çok etkilenen ülkelerin başında gelmekteydi. Bu ahvalden kurtulmak için pamuk gereksinimini temin etmek amacıyla Türkistan'a yöneldi. Rus İmparatorluğu'nun Türkistan'ı işgal etmesinin bir diğer sebebi de bölgede yetiştirilen pamuğun kaliteli olmasıydı. ABD'de meydana gelen kriz ayreten Rusların Türkistan pamuğuna ilişkin ilgisinin de artmasına neden oldu.

Türkistan pamuğunun Rus tekstilindeki artışına ilişkin verileri aşağıdaki tablodan görebilirsiniz (Yoldaşev 1989: 95). Bkz. Tablo 1

Yıl	Ölçü	Yıl	Ölçü	Yıl	Ölçü
1869		1885		1890	
6,7%		7,7%		24%	

Tablo 1

Rus İmparatorluğu elindeki bütün imkanlarını kullanarak Türkistan'da pamuk üretimine dayanan özgün bir kapitalizm oluşturdu. Rus İmparatorluğu'nun Türkistan'da takip ettiği kapitalizmin etkisi köy ve şehirlerde fazla hissedilmedi. Çünkü bu bölgede eski usullerle devam ettirilen iktisadi durum hakimdi. Rusya pamuk yetiştiriciliğini cazip kılmak için çiftçilere tohum

desteği verdi. Ziraatçının parası olmadığından bunu doğal yollarla almaya başladı. Bunun ise belli bir yüzdeliği mevcuttu. Bazı sebeplerden dolayı çiftçiler borçlarını ödeyemez duruma geldiklerinden bir süre sonra ellerindeki yerleri borçlarından kurtulmak için satmaya başladılar. Rusların pamuk üretimi dolayısıyla takip ettiği siyaset bir takım ziraatçının topraksız kalmasıyla neticelendi. Bu da ileride vuku bulacak olan 1898 Andican İsyân'ın çıkış sebeplerinden birini teşkil etti.

1886 yılında “Türkistan bölgesinin idari taslağı” (Polojiye ob upravlenii Turkestanskim Kraem) adlı kanun çıkarıldı. Burada Rus İmparatorluğu'nun askeri ve siyasi çıkarlarını gözetilmiş fakat yerli halkın menfatı göz ardı edilmişti (Yoldaşev 1989: 98). Kanunların doğrultusunda göç ettirilen Rus çiftçilerine iyi yerlere sahip olmalarına olanak sağlandı. Neticede Türkistan'da yaşayan yerli halkın vaziyeti zorlaştı ve köylüler borcundan sıyrılmak için yerlerini satmaya mecbur kaldı. Zenginler daha zengin olurken, fakirler daha da dar duruma düştü. Köylülere ağır vergiler konuldu. Göçmen fondun teşebbüsüyle yerli halkın yerlerini ellerinden çıkarmasına sebep oldu. Hayvancılık ekonomisi üzerine toplumsallaşan göçebe yaşamın giderek yok olmasına neden teşkil etti. Çoğunluğu yerleşik olan halkın ellerinde az da olsa karınlarını doyuracak kadar arazileri kalmamış, bunların hepsi iskan ettirilen Rusların menfaati dorultusunda halledilmiş, bu durum onların siyasi ve ekonomik açıdan güçlü duruma gelmesini sağlamıştı.

Bu durum yerli halkın geleneksel bütün iktisadi durumunun harap olmasına neden olmuş, Türkistan onlar için yaşanamaz hale gelmişti. Rus İmparatorluğu'nun izlemiş olduğu siyaset baskıcı yapıya sahipti. Askeri gücüne güvenen Rus hükümeti halka ağır vergiler yüklemiş, sömürmekle de yetinmeyerek bunun yanında yerli feodalları kollamış ve bunlara yaslanarak birleşik yağmacı sistemi oluşturulmuştu. Sömürgeci idare yerli halkı iyice sık boğaz etmiş nefes alamaz duruma getirmişti. Rejime karşı herhangi bir hareket olduğu takdirde isyancılara hemen ceza verilmekte ya da onlar sürgüne gönderilmekteydi. Ayrıca Rus yönetimi milli hareketlere karşılık gösterirken devlet suçu işlemekten hiç sakınmıyordu.

Böyle bir zulme ve adaletsizliğe karşı yerli halk bazen kanuni yollar ile hakkını muhafazaya çalışmıştır. Fakat gerekli olan yerlere dilekçe ile başvurulmasına rağmen herhangi bir olumlu bir cevap alınamamıştır.

Bilindiği gibi Rus İmparatorluğu Türkistan'ı himayesine sokarken bazı manap ve zengin feodallardan büyük yardım sağlamıştı. Onlarda eğer Ruslara yardım edersek bizi yerimizde bırakarak huzur verir düşüncesi yatmaktaydı. Fakat Ruslar kısa süre içinde gerçek amacını göstererek manap ve zengin feodalların elinde olan malını ve mülkünü gaspetmeye başlamıştı. Bu mesele hakkında meşhur tarihçi K. Moldokasimov düşüncesinde şöyle izaat getirir: “Rus idaresi Kırgız boylarını idaresine aldığından bu yana halk arasında sözü geçen itibarlı, saygın beyleri, manapları yönetimin güçlendirilmesinde kullandı. Böyle

bir yol takip ederek halkı yönetmeyi uygun buldu. Zengin manaplara çoğu zaman gönderdiği nam ve ödülleriyle durumu idare etti. Bunlar ile yerli hükümet işlerini ve çıkarlarının bir kısmını paylaşıyordu. Örnek olarak Isık Göl'den manap Çımbay Tilekman Uulu, Çuy'dan Dur Sooronbay ile Şabdan Cantay Uulu, Baytik Kanay Uulu, Çolponkul Tınaalı Uulu, Susamır ve Ketmentöbö taraflarından Dıykanbay Uulu'nun kardeşleri vb. kişiler den Rus idaresi büyük ölçüde istifade etti. Daha sonra XIX. yüzyılın sonlarına doğru 80-90 yılları arasında bunları siyasi arenadan uzaklaştırmaya başladı” (Moldokasimov 1991: 11).

Yine bu mesele hakkında meşhur tarihçi Ö. Osmonov da ayaklanmaların sebebinin Rus yönetiminin Türkistan'da uygulamış olduğu sömürgeci, baskıcı ve yıkıcı siyasete bağlamaktadır (Osmonov 2001: 256).

Kenensariyev T. “XIX. Yüzyılın İkinci Yarısı XX. Yüzyılın Başında Çarlık Hükümeti'nin Yerleştirme Politikası” (Pereselençiskiy Vopros v Politike Tsarskogo Parvitelstva Btoroy Polovini XIX-Naçala XX v) adlı çalışmasında ayaklanmalara katılım içinde bölgesel farklılıkların oluştuğunu ifade eder. Örneğin, Andican isyanına Kökart ahalisinden çok sayıda katılım gerçekleştiğini dile getirirken, Rus Çarlığı'nın sömürgeci sisteminin Fergana bölgesinde gün geçtikçe kuvvetlenmesiyle Ketmentöbö ve Kökart bölgesi halkının ve ileri gelenlerin hoşnutsuzluğunun arttığını ve bunu doğuran sebebin hiç şüpheyle bu bölgeye plansız şekilde iskan ettirme hareketlerinin diğer bölgelere nazaran daha çok olmasından, kaynaklandığını idda etmektedir (Kenensariyev 1989: 50-55).

Kenensariyev T. ile Avazov E. “Andjiyan Kötörülüğü cana Kırgızlar” (Andican İsyanı ve Kırgızlar) adlı eserinde ayaklanmanın çıkış sebebinin Rus Çarlığı'nın Türkistan'da yürütmüş olduğu Ruslaştırma siyasetinden kaynaklandığını belirtirler. Ruslaştırma hedefi geniş ve uzak ölçekte olup ona stratejik anlam verildi. Türkistanlıların adım adım ekonomik, sosyal ve milli açıdan Rus imparatorluğu ile tam olarak bütünleşmesi hedef alınırken ideoloji, manevi ve din açısından da ona yakın ifadeyle sömürgeleştirme hedefi koyuldu. Ruslaştırmanın temel aracı olarak da (otor) sömürgeleştirme siyasetini gösterirler (Kenensariyev-Avazov 2002: 30).

Rus Çarlık idaresi Türkistan'da yer işleyen Rus çiftçilerine yerli halkın ellerindeki yerlere bir bir el koydu. Kısa bir süre içerisinde ekin ekecek toprağı ve mal otlatacak yaylağı kalmayan yerli halkın Rus yönetimine olan honutsuzluğu daha da artmasına neden oldu.

Dini, dili, medeniyeti ve tarihi münasbetleri birbirleriyle benzerlik arz etmeyen Rus ve Türk soylu halkların o zamanda bir yerde birlikte yaşayacak olması beklenmedik bir durumdu. Yerli halkların dini inaçlarına da baskı uygulanmaya başlanmıştı. Rus yönetiminin bu işe kayıtsız münasebette bulunduğundan dolayı ulusları birbirine yakınlaştırmış değildir. Bu ise isyanların meydana gelmesindeki bilinmeyen pek çok sebeplerden biri olarak düşünülmektedir.

Rus Çarlığı'nın izlemişi olduğu sömürgeleştirme

siyaseti batı ülkelerinden farklılık arz eder. Rusya kendine yakın coğrafi bölgeleri ele geçirdi. Sibirya, Kafkasya ve Orta Asya gibi bölgeler Rus İmparatorluğu'nun bir parçası durumuna geldi. Bu durum ise Avrupa ülkelerinin hiç birinde görünmemektedir. Bu coğrafi unsurların Rus Çarlık sömürgeci siyasetine uygun bir zemin hazırladığı ifade edilmektedir.

Teknolojik açıdan geride kalan Türkistan halklarının teknolojik yeniliklerin getirilmesi Rus Çarlık siyasetinin olumlu tarafını oluşturmaktaydı. Doğal zenginliklerin Rusya'ya taşınması amacıyla bu bölgeye demir yolları ağırları ve bununla birlikte ticari işleri geliştirmek amacıyla şehirlere büyük pazarlar kuruldu (Abdurahmanov 1994: 4). Olumsuz yönleri ise Türkistan hanlıklarının Rus İmparatorluğu hakimiyetine girmesiyle birlikte bu bölgede yaşayan yerli halklar bağımsızlıklarını kaybettiler. Bu işin neticesinde Müslüman Türk halkları bu tarihi süreç döneminde aşağı toplumsal ölçekli halklarla aynı akibeti paylaşmıştı. Yerli halkın elinden kanuni yollarla ya da zor kullanılarak alınan bu güzel ve verimli yerlerin bölgeye iskan ettirilen çiftçi Ruslara nakledilmesiyle neticelendi. Yerlerini bırakmak istemeyen ve fakir düşürülen yerli ahali köleden hiç bir farkı olmaksızın çalıştırıldı.

XIX. yüzyılın son çeyreğinde oluşan isyanlar ve milli mücadeleler hakkında bir takım ilmi araştırmalar yapıldı. Bunların bazılarını kısaca değinecek olursak: E. Smirnov “Türkistan'daki Dervişçilik” (Dervişizm v Turkestane) (Smirnov 1898: 22-24); M. Terentev “Orta Asya'yı Zaptetme Tarihi” (İstoriya Zavoyevaniye Sredny Azii) (Terentev 1906: 57); P. E. Kuznetsov “Orta Asya'da Kültürlerin ve Dillerin Savaşı” (Borba Tsivilizatsii i Yazıkov v Tsentralnom Azii) (Kuznetsov 1912); Taşkent'te neşredilen Turkestanskiye Vedomosti adlı gazetede “Fergana'daki Karışıklıklar” (Bezporiyatki v Fergane) (Turkestanskiye Vedomosti, 1898); K. Usenbayev “Andican İsyanı” (Anciyan Kötörülüğü) (Usenbayev 1993: 7). Bunlar isyanların temelinde yatan sebeplerden birisi olarak müslümanlar arasında hüküm süren dini fanatizm ve onun motiflerini işaret etmektedir. Genel anlamda isyanların Ruslara karşı cihat anlayışıyla meydana geldiğini ileri sürmektedirler.

Sonuç olarak Rus Çarlığı Türkistan'da sömürgeci siyaset yürüttü. Türk soylu halklar da uygulanan Ruslaştırma, göç ettirilen Ruslara yerli ahali den alınan yerlerin haksız yere verilmesi ve manevi değerlere yapılan hakaretlerin neticesinde XIX. yüzyılın son çeyreğinde bir çok isyan gerçekleştirdi. Bu isyanlar XX. yüzyılın başında oluşturulacak olan milli hareketlere temel teşkil etti.

Kaynakça

- ABDURAHMANOV, Ş. (1994.10.12), “Andican Kötörülüğü cana Çıyıl Boluş”, *Erkin Too*, Bişkek. “Bezporiyatki v Fergane”, *Turkestanskiye Vedomosti*, - 1898.-№ 1663.
- HAYİT, Baymirza (1995), *Türkistan Devletlerinin Milli Mücadele Tarihi*, Ankara.
- KENENSARİYEV, T. (1989), *Pereselençiskiy Vopros v Politike Tsarskogo Parvitelstva Btoroy Polovini XIX-Naçala XX v. (Na Matirialah Kirgizi)*, İzv. AN. Kirg.

SSR., №1.

KENASARIYEV, T., AVAZOV, E. (2002), *Andciyan Kötörülüŝ cana Kırgızlar*, Oŝ.

KUZNETSOV, P.E. (1912), *Borba Tsivilizatsii i Yazıkov v Tsentralnom Azii*, Parij.

MOLDOKASIMOV, K. (1991), *Kurmancandın Köz Caŝı*, Bişkek.

OSMONOV, Ö. J. (2001), *Kırgızstan Tarihi*, Bişkek.

SAPARALIYEV, D. (2003), “Sistema Upravleniya Kırgızov v Sostave Rossiskoy İmperii (1855-1917 gg.)”, *Kırgız-Türk “Manas” Universitetinin Koomduk İlimder Jurnalı*, № 7, Bişkek.

SMİRNOV, E. (1898), “Dervişizm v Turkeстане”, *Materialı po Musulmanstu*, Vıp.2., Taşkent.

SAFAROV, Ŝ. G. (2003), “Pereselenskaya Politika

Rossiyskoy İmperii v Turkistane (Vtoroya polovina XIX-naçalo XX vekov)”, *Aftoreferat Dissertatsii na Soiskaniye Uçenoy Stepeni Doktora İstoriçeskih Nauk, Akademiya Nauk Respubliki Uzbekstan İstitut İstorii*, Taşkent.

TERENTEYEV, M. (1906), *İstoriya Zavoyevaniye Sredniy Azii*, SPB., T.Z.

USENBAYEV, K. (1993.03.03), “Anciyan Kötörülüŝü”, *Kut Bilim*, Bişkek.

YOLDAşEV, A.M. (1989), “Sotsiolno-Ekonomiçeskoye Polojeniyeye v Turkistane Nakanune Anciyanskogo Vosstaniya 1898 g.” *İstoriya i İstoriografiya Natsionalno-Osvoboditelnih Dvijenii Vtoroy Polovinu XIX- Naçala XX v. v Sredney Azii i Kazahstane: İtogi, Poiski, Perspektivi İzuçeniya*, Taşkent.

Рецензент: д.и.н., профессор Каратаев О.